

אדם בן-כלב

מאת דליה הרץ

דרך ההתוודעות אליו כפי שהוא לעצמו. אדם שטיין דבק להבנת חיים המתבקשת מעובדת מהנה האוכהאוזן, זו כרוכה בהבנה מקבלי לה את עצמו. הוא כלב, הוא איש שהצחק את אשתו ובתו בדרכן למוות. הוא לא יחליף את זהות זו בזהות אחרת. הוא בן לרצון לשנות אותה. הוא חש עצמו "שייך" להאוכהאוזן. אין לו רגש שייכות למדינת ישראל, שעליה במידה רבה הוא מלגלג, או לפחות: שם מר"ק חק כינו ובינה. עברו אמיתי, חי וזועתי. ההווה, המכון לתראפיה, ילידי הארץ — הוויה משעממת, סטירילית, חלושה.

ראוי לציין שקניוק ממעט להשי' המש בטכניקת ה"פלוש-בק" הפי' שוטה. הצמדותו של אדם שטיין לעבר מתקיימת דרך התנגשויותיו היוס'יומיות עם סביבתו הנוכחית. אין הוא אדם המכיר בהווה מש' מעותי — ממנו הוא נפרד אל הע' בל. הוא מכיר רק בעבר משמעוטי, שבו הוא חי בהווה. אמנם לא תוך כדי התעלמות מהמציאות הממשית סביבו, אך תוך כדי הכנעתה, כי מחשבה ובדמיון, לזמן ולזהות הי' אחרים.

אפשר להוסיף עוד: מרבית האנ' שים בחלק גדול מזמנם מכניעים ורואים את המציאות סביבם, ביחס למטרות פרקטיות מסוימות. הם ניגד' שים אל המציאות כשואפים, מתכ' ננים ופעילים. במקרה של אדם שטיין המציאות כמעט ואינה נתפ' שת באורח פרקטי, המציאות עבורו היא אובייקט אישיותי, חויתי. היא גם אינה נתפשת כמדיום לקומוני' קציה. אדם שטיין אינו "משוחח" עם אחרים, הוא גם אינו "משוחח" עם עצמו. הדיבור בשבילו היא פעור' לה המכוונת החוצה. הדיבור הוא נסיון להדביר את העולם, לא לתת לדברים להשכח, להמלט, להסתוות, זוהי דמות מלאה מאד. מלאות די' נאמית. נלחמת על קיומה.

לדמויות של קניוק אין, בספר הזה, הרבה מוצקות או ממשות פני' זית. הסופר מזיגה למדי את הז' פעתם, הבעותיהם, פניהם. במידה והוא נכנס לפרטים אלה, הוא עושה זאת בצורה לא יסודית, ובמידה רבה של ערסול. דבר דומה ניתן לתאמר בנוגע לנוף: המכון לתרא' פיה בערד אינו "מוקס לנוגד עי' נינו". היציבות הפיוזית חסרה, ואמ' גם כוונותיו היסודיות של המחבר, לא מצריכות אותה. במקום הממ' שות הפיוזית קיימת אווירה, אנחנו מקבלים לא מקום, כי אם אינסואי' ציה של מקום. הממשות היחידה כמעט בספר, היא הנפש הפועלת. בשלב מסוים אדם שטיין מגלה כלב באחד החדרים של המכון. הכי לב עטוף בסדין, משמיע גניחות, מתייחס אליו באיכה. אדם שטיין מאבד ענין בכל דבר אחר, ענינו עכשיו רק בכלב. יש והוא קורא לו: ילד. זמן די ממושך אין הקורא יכול להחליט אם באמת קיים הכלב הזה, זו יכולה להיות הלוצינציה, (איודאות זו נוצרת על ידי המחבר במתכוון, לדעתי היא מתמשכת זמן רב מדי). ביחסיו עם דמויות אחרות שטיין נוטה להתעללויות, לחת' חכמויות, מפגין עליונות שכלית ורגשית. במגעיו עם הכלב הוא הלש, מתחנן, מתוודה, הוא מנסה להוציא את הכלב מכלא הסדין, מני' סה לדובב אותו. הכלב מתחיל ל' "דבר", הוא מתקק קטעי משפטים על מכונת הכתיבה של אדם.

בשלבים אלה חלה הרעה בכתי' בה, אם כי הסיפור מקבל כאן ממד נוסף וחשוב. עד כאן כתיבתו של קניוק היא מלאת התפעלות וחדורה בדמיון אמיץ. עד כאן השפה איננה בשום פני' ואופן "משוגעת". שגי' עון הדמויות, ושגי' נוש' א. שטיין בעיקר, מתבטא בכושר התבטאות משוחרר מאד. הם מגלים קשרים בין דברים, גוונים של מצבים, מש' מעויות, שאינם גלויים בסני האיש השפוי. הם מפתיעים את הקורא. אך לטובה, בחלקים האחרונים של הס' פר חלה התדרדרות. כאלו המחבר נסחף בשגעון מוגזם של דמויותיו. הכתיבה חסרת ריסון, ניכרת במקור' מות אהדיכ, השתוללות מילולית.

יתד עם אי'הודאות ביחס לעצם קיומו של הכלב, יש אי'ודאות ביחס להיותו כלב או ילד. ככל שהיחסים בינו ובין אדם מתפתחים, הוא מתור' אך יותר כילד, העובדה שגם האי' חות, אהבתו של אדם, מתיחסת אל קיומו, ובשלבים מאוחרים מדברת עליו כעל ילד, סביאה אותנו לת' שוב שלפנינו ילד חולה נפש. מח' לחו מתבטאת בכך שלקה על עצמו זהות של כלב. (השערה זו מת' אמתת לבסוף באורח חד משמעי).

כאן גולת הכותרת של הסיפור (או אחת מהן). הפסיכיאטריה הרשמית נכשלת, מפלטה היחיד, לפי שעה, הוא להכיר בעובדה, ההחלמה, איש אמנם אינו יודע מה פרושה המדויק של מלה זו, יכולה לבוא רק כמאמץ של אהבה, משייכות הדדית בין ה' נפש החולה לנפש מהוצה לה. אין הפסיכיאטרים ב"מכון למנוחה ות' ראפיה" מצליחים לרפא את הילד' כלב, אדם שטיין שמשפיע עליו מאהבתו ומעצמו, עוזר לו לבנות זהות אנושית. תהליך זה הוא בהכ' רח גם תהליך ההלמתו שלו. הוא מוצא במציאות הנוכחית, מושא של התייחסות ישירה, הוא מכיר באופן מלא בקיומה של אישיות ואפשרות היים מהוצה לו. "אדם" בשם "אדם בן כלב", הוא הילד — כלב שהפך לבן אדם. הוא בנו (יליד כפוי) של אדם שטיין, כלב לשעבר.

בנקודה זו גם מידגשת המשמעות הגרחת של הסיפור, אדם שטיין מספק את באמת החלים, או אם החלים סופית. גם אם כן, הוא אדם זקן, החלמתו איננה בבחינת התהלה של היים חדשים, את שארית ימיו יבלה בשלווה, בתחושה של הקלה, העמיד האכיותי שייך לילד, אפשר' רות החיים שלאחר הוועיה שייכות רק לדור השני. היא נראית למחבר, אם אינו טועה, כמעט בבחינת הסהרות.

סמליות זו אינה צורמת. אופי הס' פר כולו משרת אותה, כאלו מפנה לה מקום. קניוק נע כאן בזהירות רבה בין הסמליות של הפרשה, ובין משמעותה האישית עבור הד' מויות המעורבות. הערך השני אינו מוקרב למען הראשון.

אם כי העימות ואחריו הקרבה והאהבה בין אדם שטיין והילד, מהי' וויס את שיאו העלילתי והמשמעותי של הספר — ממשותו וערכו נחז' נים במקום אחר, כפי שכבר רמזתי, בדמות או בעולם של אדם שטיין, באנרגיה של הדמות הזו, שהיא מקור החיים הראשון, ואולי הבל' עדי, של הספר כולו.

כדי להבין את הישגו של קניוק ביצירת הדמות הזאת, כדאי להשי' ווח אותה לדמויות החולים האחרים, לעומת אדם שטיין — החולים הא' הרים הם חורים, אמנם, הם חורים כמנו גם מן הבהינה ה"עובדתית", פחות נבונים, פחות אמיצים ומלאים, אך הם חורים ממנו גם מן הבחינה הספרותית. כלומר, במה שנוגע אליו (המשך בעמ' 8)

מתבקשת מאליה השוואה בין ספ' לו החדש של יורם קניוק "אדם בן כלב", והספר שקדם לו "חימו מלך ירושלים". הסיפור החדש מציג דרישות הרבה יותר גדולות לפני הכתבר, שעה שמקום ההתרחשות של "חימו" הוא בית חולים לפצועי מלחמה, מקום ההתרחשות של "אדם בן כלב" הוא בית משוגעים. המקום השני קשה הרבה יותר — עקרונית, לחידרה דמיונית מהימנה, מאשר המקום הראשון. שנית, האנ' שים (אם להמנע מהכיתוי הנושן "הגיבורים") בספר הקודם, שייכים לנוף המקומי, ההיסטוריה האישית שלהם כרוכה בהיסטוריה הישראלית, כדבם נוצר זקיים כאן. בספר הח' דש, הרקע ההיסטורי הרבה יותר נרחב, מגרמניה הנאצית עד הזמן הי' נוכחי, אבל אין זה רק ענין של "רקע", אדם שטיין, "גיבור" הספר, הוא איש שגר ב"מכון למנוחה ות' ראפיה" בערד, וחי במחנה האוכ' האזון בשנות הארבעים. גם זה מע' כיד דרישה נוקבת סי' כמה לפני המחבר, אפשר שמשתי סיבות אלה (מקום וזמן קשים יותר) הסיפור הי' נוכחי יותר סבוך, פחות מסודר וק' ווי מהאחר, הוא סבוך, מתפרע, נא' חז, יונק מכיווניים רבים, מכניס עוד ועוד אל קרבו, מחפש פורקן, הוא ספר פרוץ ורב פנים.

יש דמיון בולט בין שני הסיפור' רים, בשניהם אנחנו לוצאים: מר' סד, אנשים בדרגות שונות של הוסר ישי, מצב של מצור: כנול כנו' חק (המשמש כבית חולים) בירור' שליב, בית חולי נפש מבודד במד' בר הנגב, חשוב מזה, חולה אחד, אנוש, ניצב, באורח בולט וכודגש, במרכז ההוויה של המקום (חימו ב' סיפור הקודם ואדם שטיין בסיפור הזה). מוקד ההכרה, מקור של פחד והערצה, לגבי שאר החולים, (כדאי להוסיף שבשני הסיפורים התכונה ה"מרכזית" הזאת של הדמות הרא' שית מוצדקת על ידי אופיה ומהר' תה, או לפחות, מתקשרת אל אופיה ומהותה), בשני הסיפורים מופיעה דמות האחות, קשורה בקשר כבד, למעלה מכוחה, אל האיש במרכז, יהירה, קשוחה, מתוחה ובעת ובעור' גה אחת גופלת לרגליו, או מדויק יותר, הופשת את זהותה לפי.

אל הדמיון הזה במבנה מתלווה דמיון של איכות, הכתיבה של קני' יוק משועמת, גדושה, מתפרצת, מנסה לתרוג מתוך עצמה, אך אחדל עכשיו מן ההשוואה (אפי' שר להעמיק בה) ואעבור אל "אדם בן כלב" כשלעצמו. סופר העוסק בשגעון ניצב לפני כמה אפשרויות, הוא יכול להתיחס אל השגעון של דמויותיו כאל תור' פענה בעלת משמעות מקיפה, שגעונם הוא סמל, או תוצאה של, החולי החברתי, האנושי או התרבותי, הוא יכול להתיחס אל השגעון כאל דוג' מא נוספת של כבל ומצוקה, ענינו העיקרי או הוא לשתף אותנו בצער הדמויות, הוא יכול להשתמש בש' געון כמשטח ממנו עשויות להת' עורר השאלות הפילוסופיות הנוק' בות והעליונות ביותר, הוא יכול גם להשתמש בשגעון כאמצעי להעמקת הטחשה והתחושה, והגברת כח ה' שפה, והוא יכול להראות לנו אדם מסוים (משוגע), לוודע אותנו אל אישיות, מכל האפשרויות האלה, ואחרות, השתיים האחרונות נראות לי כחשובות ביותר.

קניוק מתעסק בספר הזה בשאלות פילוסופיות, אך במקוטע ובדרך עקיפה, הוא שב אליהן ונסוג, או עובר מיד הלאה לאופני מחשבה קונקרטיים יותר, הדבר הוא לטובת הספר, הוא מתעסק גם בסמלים פי' לוסופיים, המשוגעים בורחים מן הי' כוסד למדבר, מחפשים אחרי אלי' הים, זהו קטע בעל עוצמה, אך עוצ' מה פרימיטיבית, יש בו פיזור רעיו' גי וסמלי ניכר.

התוויה שהוא בונה היא הוויה "משמעותית" — משקפת את יסר' דותיו של מצב היסטורי מסוים, מצד אחד, הייו הנוכחיים של אדם שטיין (ושל חולים אחרים ב"מכון למנו' חה ותראפיה") הם התגלמות מנסא' לית של התופעה הנאצית, מצד שני, חולדות המכון עצמו, ואופי' משקי' פים באורח קיצוני את יסודות הה' וויה הישראלית, החדשה, המכון נב' גה על ידי תרומותיה של אשה זק' גה, יהודיה אמריקאית, המהפשת את ה"גואל", בו במכון מתקבצים מוכי גוף ונפש ששרדו, המכון עצמו "מר' דרני", משוכלל טכנית, החולים שרים שירי ילדים "צבריים" (שי' לוב השירים הצבריים מרגיש את ההרכב המיוחד של זועה, גיהוך ורעננות המצוי בהרבה מהם ומשרת יפה את אוירת הספר), שגעון הד' כויות הוא שגעון מייצג, תוצאה הכרהית, המציאות הנוכחית שבה נתונות הדמויות (המכון לתראפיה) היא מציאות המשקפת את יסודות ההווה, המשמעות הגרחת הזו ב' החלט מובלסת על ידי הסופר, אבל איננה "מודבקת" על הספר, היא איננה נכפית, אלא מתבקשת מא' ליה, היא מופיעה ביסודות הספר כחלק אינטגרלי מהותו, היא מר' שכת אחריה את הסופר ונותנת לס' פר מוצקות.

הדמות המרכזית היא אדם שטיין, לשעבר, גדול ליצני הקרקס של גרמניה, בפתח הספר אנחנו מוצאים איתו מוחזר לבית חולי הנפש בערד לאחר שנטה להניק אישה, שנות הי' מלחמה עברו עליו במחנה האוכ' האזון, שם שעשע את הצעורים כי רגזיהם האחרונים, לפי דרישתו של מפקד המחנה, קליין, נוכחותו של אדם שטיין, התבדהויותיו, הסירה מלבם דאגה, הם האמינו שהלכו להתרחץ לפני שיועברו למחנה אחר, בין אכה ששעשע ברגעים אלה היו אשה ובת, הוא גם שמש את קליין ככלב שני, למד לנבות, לא' כול מפינכה, לחיות על ארבע, עבור זאת קבל את הייו, מעין יחסי קרבה שררו בין-קליין ובינו, אנחנו אומ' רים: "יחסי קרבה שררו בין קליין ובינו", והבטוי "יחסי קרבה" הוא צורם ולא נכון, אנחנו נאלצים להשי' המש בבטויים מתחום החיים שאי' נחנו מכירים, השפה שיש לנו, נכי' שלת, כשהמדובר הוא בתחום החיים של מחנה ריכוז, קניוק חייב להת' גבר על הכטיה היסודית הזו, לולא התגברות זו היה הספר בלתי אפי' שרי, ואמנם התגברות זו מעניקה לו חלק מערכו.

דמותו של אדם שטיין נבנית בש' הי דרכים, "מסורתיות", ובסופו של דבר הכרחיות, אנחנו מתוודעים אליו דרך מערכת היחסים שלו עם אנשים אחרים (האחות, החולים הי' אחרים וכו'). ואנחנו מתוודעים אל נפשו, אל עולמו הפנימי, במק' רה זה, משקלה של הדמות הוא תור' צאה של תישוף עולמה הפנימי, יח' סיו של אדם שטיין עם האחות ועם החולים האחרים — סבורים, אך משניים בכל מה שנוגע ל"ממשו' תה" של הדמות, ממשות זו נרכשת

• יורם קניוק, "אדם בן כלב", "עמיקם" חשכ"ט, 318 עמ'.

אדם בן-כלב

(סוף בעמ' 7)

אבל הזכרתי קודם שהשפה שלנו נבשלת כשאנחנו מנסים לדבר על מהנה ריכות. "השתתפות בצער" כי כלי ראשי בידי המהבר, לא הע" זור כאן. גם לא העובדות היבשות. נראה כי רק באמצעות דמות המת- מודדת עם העולם ועם השפה עצ' מה אפשר להתגבר על הקושי הזה. זה מה שנעשה כאן.

מהשבות אחרונות. ציינתי בפתח דברי שזהו ספר רב פנים. הוא פתוח באורח יוצא דופן, ל"אינטר- פציות", לחישוף משמעויות וקש' רים. (עובדה זו מקורה, הלקית לפ' חות, באופיה היסודי של הדמות ה' ראשית, עיסוקה הראשי הוא להת' יחס ה"להפיק" בעולם). נגעתי גם בדמיון שבין הספר הזה והימו מלך ירושלים". בשניהם, הגילוי ה' אנושי היסודי הוא הכאב, והמצב הראשוני — הורבן. אך הכאב כאן הוא לא גורם מרכזי ושולט, אלא נקודת המוצא. כה מדרבן. מנקודת מבט מסוימת, הספר נראה כמבצע של שחרור.

הם הסופר הצליח פחות. במה ה' הבדל? החולים האחרים "הוכנסו" להוך הסיפור, גם אם באורח שוטף וטבעי. אבל דמותו של אדם שטיין היא הקובעת כאלו מעצמה את הש' תלשלות הסיפור, את המשפט הכא. החולים האחרים מתוארים מן החוץ, על ידי המהבר, הוא שותף לצערם. דמותו של אדם שטיין הזקה יותר מן המהבר, היא איננה מניחה הר' בה השתתפות בצער.

החולים האחרים פסיביים למדי, כנועים. אדם שטיין נמצא כל הזמן במצב של התאמצות. הוא אינו פוסק מלהטיל את כובד קיומו על דברים. על מנת לעשות זאת הוא הייב גם להתמודד עם השפה, אמצעי הבסוי. הוא סוחט אותם.

בקטעים מסוימים ההתמודדות ה' לשונית הזו מובילה את המהבר, כפי שכבר אמרתי, להוטר ריסון מוגזם. בקטעים אלה ההתמודדות נכשלת מבהינה תוצאותיה, ושארית רק העובדה, הבלתי מספקת כש' לעצמה, שהיא מתרשט.